

תוצאות סקר "היחס לסביבה במרחב שקמה" - חורף-אביב 2014

הסקר הועבר במסגרת: שיתוף פעולה בין פרויקט שירותי המערכת האקולוגית במרחב שקמה, שמבצע מכון דש"א לבין התכנית החינוכית "השטחים הפתוחים הם הבית שלי" שמבצע רט"ג, ומנהלת שקמה.

מטרות ביצוע הסקר ושיתוף הפעולה בין מכון דש"א לרט"ג:

עבור מכון דש"א: מענה על הצורך של פרויקט שירותי המערכת האקולוגית במרחב שקמה בהערכת עמדות הציבור לגבי השטחים הפתוחים, השטחים החקלאיים והצבת מתקנים סולאריים, והערכת שירותי התרבות. העלאת מודעות תושבי האזור לשירותי המערכת האקולוגית (גם מבלי לקרוא להם כך). והטמעת גישת שמ"א בקרב הקהילה.



עבור רט"ג: עיבוי התכנית החינוכית הקיימת בתכנים רלוונטיים נוספים, ושיתוף ההורים והקהילה.

מתודולוגיה

כתיבת הסקר: השאלון לסקר נכתב ע"י הילה שגיא (מכון דש"א) ורחל עברון (רט"ג) תוך התייעצות וקבלת משוב מהצוות המקצועי של מכון דש"א, הצוות המקצועי של רט"ג – מרחב שפלה וחוף ומומחים מהאקדמיה בתחום סקרים ושמ"א: ד"ר נעה אבני-אבראל (סמינר הקיבוצים, מרכז מדע מצפה רמון, ים המלח), ד"ר דניאל אורנשטיין (טכניון), ד"ר שלומית תמרי (מכללת ספיר) וד"ר אפרת אייזנברג (טכניון). בנוסף במהלך הסקר לבקשת נציגי משרד החקלאות, מחוז דרום, הוספו מספר שאלות לסקר בנושא "שטחים חקלאיים" - חלק ב'.

מבנה הסקר ותכני הסקר: הסקר נבנה בהסתמכות על סקרים נוספים שבוצעו בנושא "הערכת תפיסות תושבים מקומיים על שירותי המערכת האקולוגית" שנערכו בארץ ובעולם כגון: הערבה הדרומית, ים המלח, מצפה רמון, סקוטלנד ועוד. ועל סמך סקרים נוספים בנושאי יחסי אדם סביבה. בסקר שולבו תכנים הקשורים לשאלות החקר של פרויקט שמ"א שקמה שנבחרו בהתייעצות עם בעלי עניין מקומיים כחשובים לאזור. כמו כן שולבו תכנים שנלמדו במסגרת התכנית החינוכית "השטחים הפתוחים הם הבית שלי".

דרך העברת הסקר בקרב התושבים: הסקר הועבר באמצעות פעילות חינוכית של רט"ג, שנבנתה במיוחד בכדי ללמד את התלמידים את גישת שמ"א, להעביר באמצעותם את הסקר בקרב התושבים. תלמידי כיתות ו' בשלושה בתי ספר השותפים לתכנית החינוכית "השטחים הפתוחים הם הבית שלי", למדו בכיתה על שירותי המערכת האקולוגית. התלמידים קיבלו הסבר על השאלון, כל תלמיד קיבל שני עותקים והתבקש להעביר את השאלון לשני אנשים: אחד ההורים ואדם נוסף. תוצאות הסקר נותחו ע"י מכון דש"א. לאחר מכן התקיימה פעילות בכיתה לגבי תוצאות הסקרים והעברת המסר מתוכם לקהילה. בנוסף להפצה בעזרת התלמידים, השאלונים הופצו באינטרנט בעיקר דרך המועצה האזורית שער הנגב.

הסתגיונות, מידת האובייקטיביות והאפשרות להשליך מהסקר על כלל תושבי המרחב

רוב אוכלוסיית המחקר מורכבת מהורים, קרובים ושכנים של ילדים מבתי ספר מבוזעים, שער הנגב והרב קוק. אוכלוסייה זו אומנם מייצגת יישובים רבים במרחב שקמה (קיבוצים, מושבים, המגזר הדתי ועוד) אך לא את כולה. כמו כן, ייתכן כי המתודולוגיה שנבחרה להעברת הסקר גרמה להטיה של התוצאות, משום שחלק מהמשיבים ענה לסקר תוך כדי שיחה עם הילדים שעברו את התהליך החינוכי. עם זאת, אין אפשרות לנתח את מידת ההשפעה של הילד על המשיב. בנוסף, הטיה אפשרית זו של התוצאות מצביעה על הצלחת התכנית החינוכית, ועל השגת מטרת פרויקט שמ"א במרחב שקמה, המתבטאת בשאיפה להטמעת התכנים בקרב הקהילה.

34 משיבים ענו על הסקר מהאינטרנט. בדקנו האם יש הבדל בין תשובותיהם לבין אלה שענו באמצעות התלמידים, משום שעליהם לא הייתה השפעה של התלמידים. נמצא שהמצב דווקא הפוך ותשובותיהם ברוב המקרים יותר "סביבתיות" משל האחרים. ניתן להסביר זאת על ידי כך שהמענה באינטרנט היה מתוך רצון חופשי, ולכן הגיוני שבעל אכפתיות לענייני סביבה יבחר לענות על הסקר באינטרנט. עם זאת רוב המשיבים באינטרנט קיבוצניקים, ובאופן כללי נמצא שהם יותר "סביבתיים" בתשובותיהם מהאחרים.

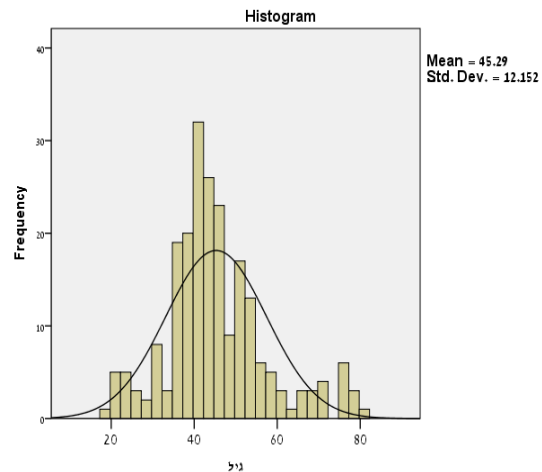
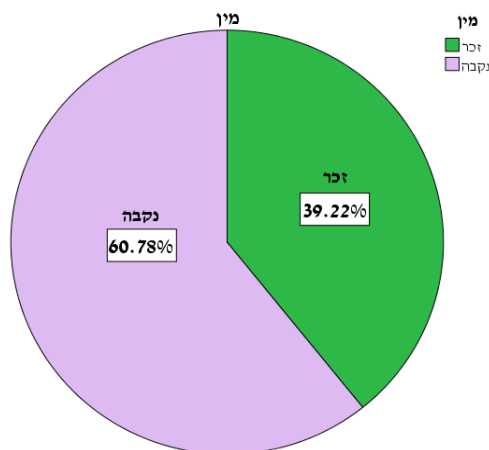
ניתוח התוצאות

הניתוח נבדק על פי רמת מובהקות 95%

אוכלוסיית המשיבים לסקר:

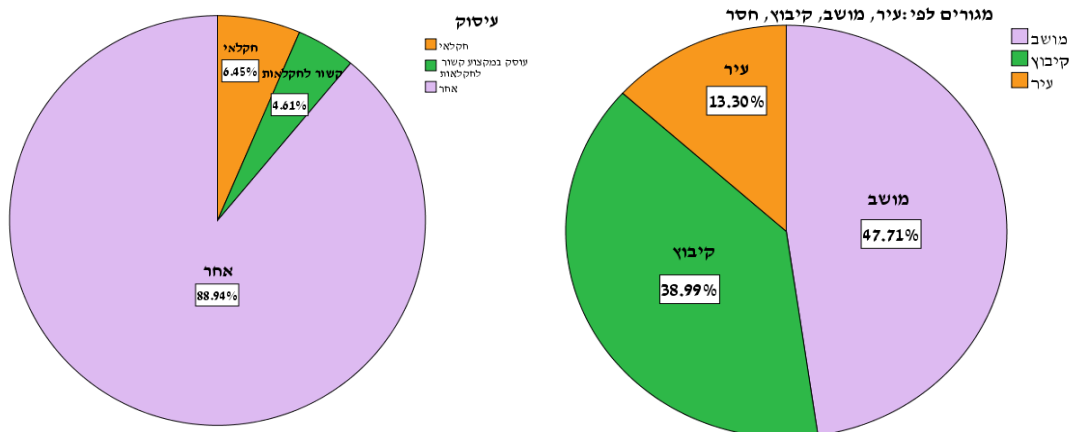
מועצה אזורית	שם בי"ס	מספר סקרים מלאים
לכיש	ממ"ד על שם הרב קוק - תלמים	25
מרחבים	ממלכתי מבועים	106
שער הנגב	ממלכתי שער הנגב	81
מהאינטרנט		34
המשיבים באינטרנט: 26 גרים בקיבוצים, 7 במושבים ואחד בעיר		
סה"כ סקרים מלאים		246

פרטי המשיבים: גיל ומין: גיל ממוצע של המשיבים: 45. הצעיר ביותר: 19, המבוגר ביותר: 80. כ-61% מהמשיבים – נשים וכ-39% גברים.



פרטי המשיבים: עיסוק ומקום מגורים:

כ-48% מהמשיבים ממושב, 39% מקיבוץ, וכ-13% מעיר: בעיקר מנתיבות, באר שבע ושדרות כ-6% מהמשיבים הם חקלאים, ועוד כ-5% עוסקים במקצוע הקשור לחקלאות.



פירוט מקום המגורים של המשיבים:

מושב	משיבים	מושב	משיבים	קיבוץ	משיבים	עיר	משיבים
מבועים	14	עוצם	3	גבים	9	נתיבות	14
תלמים	11	נהורה	2	מפלסים	8	באר שבע	5
קלחים	10	פטיש	1	רוחמה	8	שדרות	3
ניר עקיבא	10	זרועה	1	כפר עזה	7	תל אביב	2
שדה צבי	10	מעגלים	1	אור הנר	6	אשדוד	1
ניר משה	8	שיבולים	1	ברור חיל	6	חולון	1
תלמי ביל"ו	7	חלץ	1	ארז	4		
אשבול	5	יד בנימין	1	ניר עם	2		
גבעולים	4	בית הגדי	1	אורים	1		
פעמי תש"ז	3	יכיני	1	דורות	1		

הנושא הראשון: השטחים הפתוחים במרחב שקמה

ההנחיה: שטח פתוח הינו שטח שאינו בנוי. נכללים בקטגוריה זו: שטחים חקלאיים, שטחי שמורות טבע וגנים לאומיים, חורשות ויערות, שטחי בור, ערוצי נחלים, דיונות חול, חופי ים ועוד. אנא דרג את ההיגדים הבאים על פי מידת הסכמתך:

חשוב לי לשמור על השטחים הפתוחים במרחב השקמה כי ... (באחוזים)	מאוד מסכים	מסכים	לא כך מסכים	כלל לא מסכים
1. לשם אני הולך לטייל / לרכב על אופניים / לרוץ	71%	22%	5%	2%
2. הצמחים ובעלי החיים מתקיימים בהם	78%	20%	2%	0%
3. לא צריך כל כך הרבה שטחים פתוחים, עדיף שיהיה יותר פיתוח ובנייה	5%	9%	26%	60%
4. יש להם ערך תיירותי (למשל "דרום אדום")	53%	37%	9%	1%
5. הם משמשים כ"ריאות ירוקות"	72%	23%	5%	0%
6. שם מי הגשמים מחלחלים למי התהום	58%	35%	5%	2%

ניתן לראות שרוב הנשאלים מעריכים את החשיבות האקולוגית של השטחים הפתוחים (ריאות ירוקות ומגוון ביולוגי) ומייחסים להם חשיבות כמקום לבילוי ונופש ברמה האישית. הרוב מעריכים גם את החשיבות התיירותית, אך קצת פחות מהמרכיבים האחרים. הפיזור של התשובות די דומה בכל ההיגדים, בכולם 90% ויותר בחרו ב-מסכימים או מסכימים מאוד והמגמה הייתה שהקיבוצניקים הסכימו יותר מהמושבניקים, ואלה יותר מהעירוניים. בהיגד

השלישי, רק 14% מסכימים או מסכימים מאוד שעדיף שיהיה יותר פיתוח ובנייה. מתוכם רוב המשיבים היו עירוניים או מושבניקים.

הנושא השני: שטחים חקלאיים – חלק א'

ההנחה: השטחים החקלאיים בשקמה הם חלק מהשטחים הפתוחים, אך אינם שטחים טבעיים. האם הדבר מהווה יתרון או חסרון לאדם ולסביבה? התייחס להיגדים הבאים, וסמן X במשבצת המתאימה לדעתך בטור "לאדם" ובמשבצת המתאימה בטור "לסביבה" (יש לסמן משבצת אחת בכל טור).

טענה	לאדם		לסביבה	
	יתרון	חסרון	יתרון	חסרון
השדות החקלאיים דרושים לצורך אספקת מזון לתושבי ישראל	98%	2%	69%	31%
השטחים החקלאיים משמרים שטחים פתוחים	91%	9%	91%	9%
השטחים החקלאיים מאפשרים חלחול מים למי התהום	87%	13%	85%	15%
העיבוד החקלאי דורש בדרך כלל שימוש בחומרים כימיים לריסוס ולדישון	23%	77%	11%	89%
בשטחים החקלאיים המגוון הביולוגי מצומצם יותר מאשר בשטחים טבעיים?	39%	61%	23%	77%

התשובות מראות שסה"כ ישנה הסכמה שדבר המהווה יתרון לאדם, הוא גם יתרון לסביבה, וחסרון לאדם מהווה גם חיסרון לסביבה. תשובות מעניינות היו ש-23% מהמשיבים חושבים ששימוש בחומרים כימיים הוא יתרון לאדם, ו-39% גורסים שמגוון ביולוגי מצומצם יותר הוא יתרון לאדם. אנו משערים שהסיבה לכך יכולה להיות שהם רואים באלה גורם ליבול חקלאי מוצלח ונקי יותר. בדקנו האם משיבים אלה באים בעיקר מביה"ס "הרב קוק" בשל היותם דתיים, המעדיפים תוצר נקי מחרקים מטעמי כשרות. התוצאה מראה שאין מובהקות אך יש נטייה קלה לקהילת ביה"ס הרב-קוק לסמן יתרון בהיגדים אלה יותר מהאחרים.

הנושא השני: שטחים חקלאיים - חלק ב'

ההנחה: אנא דרג את ההיגדים הבאים על פי מידת הסכמתך:

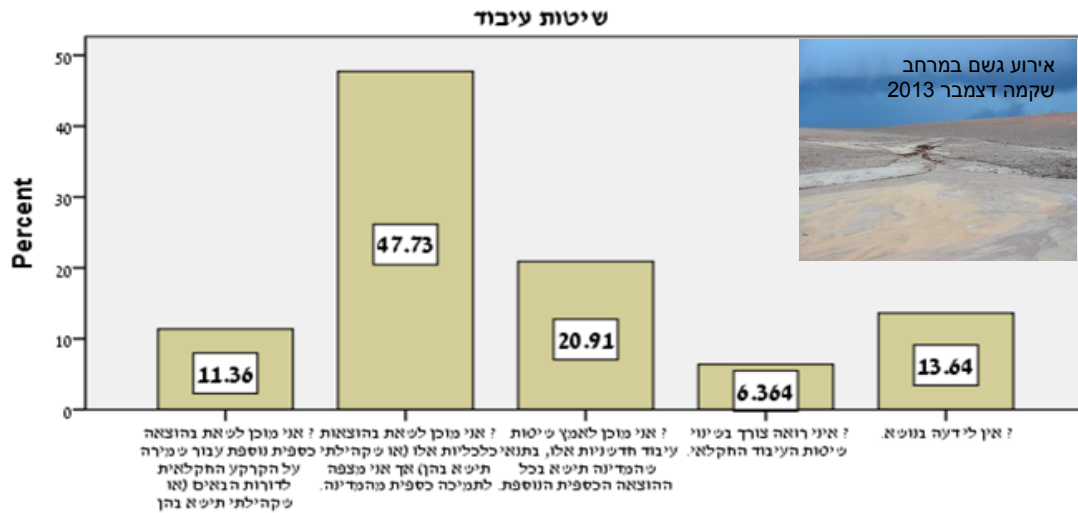
יש לציין שמספר המשיבים בשאלה זו הוא 60, קטן מאשר בשאלות האחרות, מכיוון ששאלות אלה נוספו מאוחר יותר, בהמלצת משרד החקלאות, מחוז דרום, ונבדקו רק בבי"ס שער הנגב.

טענה	מסכים מאוד	מסכים	לא כך מסכים	כלל לא מסכים
ההתיישבות החקלאית תורמת לשמירה על השטחים הפתוחים ועל ערכיהם, ולחיזוק הזיקה של אזרחי המדינה אליהם	60%	37%	3%	0
השדות החקלאיים תורמים לאיכות החיים בפארק שקמה	44%	42%	12%	2%
החקלאות היא מרכיב מרכזי בזהות תושבי פארק השקמה	48%	42%	10%	0

ניתן לראות שרוב התושבים מסכימים או מסכימים מאוד שהשדות החקלאיים וההתיישבות החקלאית תורמת לשמירה על השטחים הפתוחים ולחיזוק הזיקה שלהם אליהם, שומרת על איכות החיים בפארק שקמה ואף מרכיב מרכזי בזהות תושבי הפארק. בבדיקת הקשר בין התשובות לעיסוק, התגלה שהחקלאים סימנו בכלל ההיגדים מסכים מאוד או מסכים.

הנושא השני: שטחים חקלאיים - חלק ג' - שיטות עיבוד

ההנחה: שיטות עיבוד חקלאיות: מדינות העולם, כולל מדינת ישראל, מתמודדות עם תהליכים של דלדול וסחף קרקע עקב שיטפונות והתערבות האדם בסביבה. בטווח הארוך, הדבר פוגע בפוריות הקרקע וביכולתה לספק תוצרת חקלאית ומזון. אחת הדרכים למנוע זאת, היא לעבד את הקרקע בשיטות חדשניות, שמועילות לשימור הקרקע ופוריותה לדורות הבאים. שיטות אלו, בדרך כלל כרוכות בהוצאה כספית ראשונית גבוהה, ובשינוי ניכר בניהול המערכת החקלאית והמיכון החקלאי. אנא סמן את ההיגד שמבטא את דעתך בנושא.



ניתן לראות שמעל 80% מהמשיבים בעלי דעה בנושא, ומוכנים לאמץ שיטות עיבוד אלו. הם נחלקים בדעותיהם לגבי המימון: כ- 11% מוכנים לשאת (או שקהילתם תישא) בהוצאות, השיעור הגבוה ביותר - כ- 48% מצפים לתמיכה כספית מהמדינה, וכ- 21% מוכנים לאמץ רק אם המדינה תישא בכל ההוצאות. אין הבדל בתוצאות בבדיקה על פי עיסוק (חקלאי, עיסוק קשור לחקלאות, אחר).

הנושא השלישי: מתקנים סולאריים

ההנחיה: המתקנים הסולאריים מספקים אנרגיה מתחדשת ונקייה, שבאה כתחליף לאנרגיה מתכלה ומזהמת (פחם, נפט וכו'). אולם, מתקנים סולאריים דורשים השקעה בייצורם ובהובלתם מארצות רחוקות. הצבת המתקנים הסולאריים בשטחים הפתוחים כרוכה באובדן של שטחים חקלאיים ומשפיעה על הנוף. את המתקנים ניתן להקים על גגות, בשטחי קרקע צמודים ליישוב קיים או בלב שטחים פתוחים טבעיים או חקלאיים. במרחב שקמה יש תכניות להקמת מספר ניכר של מיזמים סולאריים. מה דעתך לגבי הצבת מתקנים סולאריים במרחב שקמה?

טענה (באחוזים)	מסכים מאוד	מסכים	לא משנה לי	לא כך מסכים	כלל לא מסכים
הצבת הפאנלים חשובה מאחר ותאפשר לי או לקהילתי רווח כספי	24%	41%	16%	14%	5%
אני מעדיף שלא יתקינו כלל מתקנים סולאריים במרחב שקמה (קיבוצניקים מסכימים יותר מאשר מושב ועיר)	17%	15%	18%	29%	21%
התקנת הפאנלים הסולאריים חשובה משום שהיא מספקת אנרגיה נקייה ומתחדשת (מידת הסכמה של עיר קטנה מקיבוץ)	48%	37%	8%	5%	2%
אם יציבו מתקנים סולאריים בלב השטחים החקלאיים זה יפריע לי מאוד בנוף	32%	24%	20%	16%	8%
אני מעדיף שהפאנלים הסולאריים יוצבו על הגגות ולא בשטחים החקלאיים, גם אם אני וקהילתי נרוויח פחות כסף	39%	30%	19%	10%	3%
חשוב לפתח מתקנים סולאריים, גם על חשבון שטחים חקלאיים	6%	18%	17%	32%	27%
הפאנלים הסולאריים אינם מפריעים לי כלל בנוף, ואני אפילו אוהב את המראה הנופי שלהם (נשים נטו להסכים פחות)	5%	14%	18%	27%	36%
אני מעדיף שחוות סולאריות יוקמו בצמידות ליישובים ולא בלב השטחים הפתוחים	34%	33%	18%	9%	6%
אני מתנגד להקמת מתקנים סולאריים בשטחים טבעיים	35%	28%	13%	14%	11%

ניתן לראות ש- 65% מסכימים או מסכימים מאוד שהצבת הפאנלים חשובה כי תאפשר רווח כספי. ו- 85% כי היא מספקת אנרגיה נקייה ומתחדשת (העירוניים פחות מסכימים מהקיבוצניקים). כשליש מהתושבים מעדיפים שלא יקימו כלל מתקנים סולאריים בשקמה. ו- 18% אדישים. מתוכם הקיבוצניקים מסכימים יותר מאשר מושבניקים ועירוניים. 56% מהמשיבים מסכימים או מסכימים מאוד שהצבת פאנלים בלב השטחים החקלאיים תפריע להם בנוף. 69% מעדיפים שהמתקנים הסולאריים יוקמו על גגות ולא על השטחים החקלאיים גם אם הם ירוויחו פחות מכך ומעדיפים שחוות סולאריות יוקמו בצמידות ליישובים ולא בלב השטחים הפתוחים. 63% מתנגדים להקמת מתקנים סולאריים בשטחים טבעיים, לעומת זאת ל- 24% מהמשיבים חשוב לפתח מתקנים סולאריים, גם על חשבון שטחים חקלאיים. 19% מציינים שהפאנלים הסולאריים אינם מפריעים להם כלל בנוף, והם אפילו אוהבים את המראה הנופי שלהם (יותר גברים מנשים).



הנושא הרביעי: סביבה וקיימות

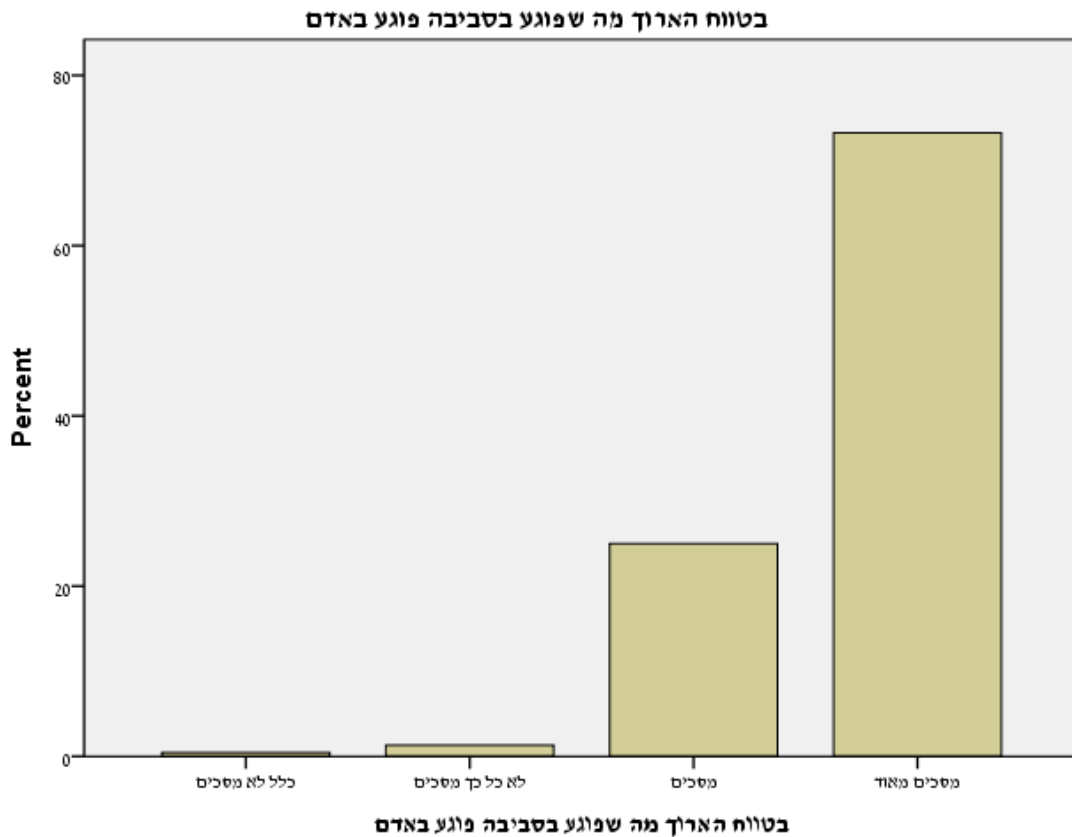
ההנחיה: אנא דרג עד כמה אתה מרגיש שהנושאים הבאים משפיעים עליך באופן אישי

הנושא (באחוזים)	משפיע במידה רבה מאוד	משפיע במידה רבה	משפיע במידה בינונית	משפיע במידה מועטה	כלל לא משפיע
1. מצב משק המים (מפלס הכנרת, כמות הגשמים, זיהום מקורות המים)	56%	31%	9%	2%	1%
2. איכות האוויר	61%	28%	9%	1%	0%
3. מקורות אנרגיה - חשמל, דלק (זמינות, זיהום, מחיר)	52%	36%	10%	1%	1%
4. אובדן השטחים הפתוחים	42%	30%	23%	3%	1%
5. הגנה על מגוון המינים – צמחים ובעלי חיים	46%	32%	18%	4%	0%
6. שימור הקרקע ופוריותה	45%	33%	19%	3%	0%

ניתן לראות ש- 61% אומרים שאיכות האוויר משפיע עליהם במידה רבה מאוד, ייתכן וההתייחסות היא לריסוסים. בכל ההיגדים, החקלאים והעוסקים במקצועות הקשורים לחקלאות נוטים לבחור בכך שההיגד משפיע עליהם במידה רבה יותר מהאחרים. בהיגד העוסק באובדן השטחים הפתוחים, קיבוצניקים נוטים להיות מושפעים יותר מעירוניים (אם כי ההבדל אינו מובהק).

הנושא הרביעי ואחרון: סביבה וקיימות - חלק ב'

ההנחיה: דרג את מידת הסכמתך עם ההיגד הבא:



ניתן לראות שכמעט כולם - 98% מסכימים מאוד או מסכימים שבטווח הארוך מה שפוגע בסביבה פוגע באדם. מתוכם 73% מסכימים מאוד, ו-25% מסכימים.

מסקנות מכלל תוצאות הסקר והקשר לשמ"א

על פי התשובות ש- 70% ומעלה מהמשיבים סימנו, ניתן להסיק שרוב המשיבים:

שטחים פתוחים	מעריכים את חשיבותם, משתמשים בהם למטרות הנאה ומעריכים את הערך התיירותי שלהם (שירותי תרבות).
	מעריכים את החשיבות האקולוגית שלהם, כבעלי מגוון ביולוגי, ריאות ירקות וכמאפשרים חלחול מים לקרקע (שירותי ויסות) ומודאגים מאובדנם.
שדות חקלאיים	רואים בהם יתרון עבור האדם והסביבה מבחינת ייצור מזון (שירותי אספקה), חלחול מים לקרקע (שירותי ויסות). חלקם רואים צורך בריסוסים ויתרון בצמצום המגוון הביולוגי.
	מוכנים לעבור לשיטות עיבוד משמרות קרקע עם תמיכה כלכלית מהמדינה ו 11% גם בלי תמיכה (שירותי ויסות).
	חושבים שההתיישבות החקלאית תורמת לשמירה על השטחים הפתוחים ועל ערכיהם, ולחיזוק הזיקה של אזרחי המדינה אליהם (שירותי תרבות).
	אוהבים את מראם הנופי (ומעדיפים שלא יהיו מתקנים סולאריים על חשבונם) וחושבים שהחקלאות תורמת לזיקתם לאזור, ושהיא מרכיב מרכזי בזהותם (שירותי תרבות).
מתקנים סולאריים	מעריכים את חשיבות החשמל הסולארי כאנרגיה נקייה (שירותי ויסות) ובעלת ערך כלכלי, אך מעדיפים שמתקנים סולאריים יוקמו על גגות ולא בשטחים הפתוחים ומתנגדים להקמתם בשטחים טבעיים, ואם מוקמים בש"פ מעדיפים שיהיו בצמידות דופן (שירותי תרבות).
כללי	קיבוצניקים נוטים להיות יותר "סביבתיים" בתשובותיהם מהמושבניקים והעירוניים.
	98% מבינים שמה שפוגע בסביבה פוגע בטווח הארוך גם באדם (משמעות גישת שמ"א).

לסיכום: מטרות ביצוע הסקר והשגתם

הסקר והפעילות החינוכית להעברתו, נחלו הצלחה רבה והשיגו את המטרות שהוצבו בתחילתו. הסקר ענה על הצורך של הפרויקט בהערכת עמדות הציבור לגבי השטחים הפתוחים, השטחים החקלאיים והצבת מתקנים סולאריים, העלה את מודעות תושבי האזור לנושאי סביבה והטמיעה את גישת שירותי המערכת האקולוגית מבחינה רעיונית. אומנם בסקר החלטנו לא להשתמש במונח שמ"א, הסקר העביר את הרעיון באמצעות השאלות. כמו כן, לפני ביצוע הסקר הילדים למדו על שרותי המערכת האקולוגית ומדוע חשוב לשמור עליהם. בנוסף, הסברים לגבי המונח שמ"א הופצו באינטרנט במכתב של ראש מועצת שער הנגב, אלון שוסטר, יחד עם הסקר.

עבור רט"ג, הסקר ענה על הצורך לעבות את התכנית החינוכית הקיימת בתכני סביבה נוספים, ותרם לשיתוף ההורים והקהילה. השתתפות התלמידים בפעילות סביב הסקר היוותה למעשה אחת מפעילויות שיא, אחרי שעברו תהליך למידה במסגרת התכנית החינוכית-קהילתית "השטחים הפתוחים הם הבית שלי", במהלכה יצאו לסיורים בשטחים הפתוחים ובשמורות הטבע במרחב שקמה ולמדו על השטחים הפתוחים, מרכיביהם וחשיבותם למערכת האקולוגית ובתוכה לאדם, והכינו פעילויות, אותן העבירו לחבריהם לכיתה/לתלמידים צעירים ולהוריהם.